

REGIMUL COMUNIST DIN ROMÂNIA ȘI EDUCAȚIA RELIGIOASĂ

Drd. Ilie PANAITÉ

*Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, România
ipanaite@gmail.com*

ABSTRACT: Communist regime from Romania and religious education.

During the communist period, the conflict between Marxist-Leninist ideology and the Christian thought, gave rise to many controversies, especially in the educational arena. Thus, the youth of the socialist Romania were expected to be educated in the spirit of atheism and evolutionism, without God and without any kind of Christian orientation and Christian values. The transformation of Romania into a totalitarian state, made any kind of Christian education in general, and especially the education of the young generation, almost impossible. Not only was any kind of religious education removed from schools, but there was an intense governmental effort to snuff out any religious education for children and young people, even in the churches, despite professed religious freedom. There was strict control over what was taught in churches, in all denominations. Any attempt to organize children or youth for Bible studies was swiftly repressed, sometimes brutally. Thus, the religious education became mainly the responsibility of the parents. Also, the repression of the clergy and/or any leader who had an influence on the religious masses, attempting any kind of education, led to the clandestine conduct of religious education activities. Thus the laity attributed to the clergy a lack of interest or willingness to support religious education. This eroded the trust of the laity in the clergy and the leadership of the churches. This mistrust between laity and clergy/leadership became deep and longlasting. All these circumstances resulted in a whole generation, who would have loved to have any kind of religious education, to live the rest of their lives with the unfulfilled dream of getting a thorough religious education and experience. At the same time, there were quite a few believers for whom the church was a spiritual refuge and a way to fight against atheism. Still, despite all the oppression and the difficulties encountered, religious values were kept alive and transmitted to the next generation. The religious repression, and all other kind of repression, during the communist period are a demonstration of the nefarious and deep

lasting effects it has, the monstrosity of restricting freedom of thought and expression of religious beliefs and, the vital importance of respecting fundamental rights and freedoms.

Keywords: *communism, values, education, religion, politic, religious liberty.*

Introducere

Regimul comunist din România, instaurat în 1947, a inițiat o politică represivă față de religie, văzută ca o amenințare directă la adresa ideologiei marxist-leniniste. Această politică s-a manifestat printr-o serie de măsuri și acțiuni menite să elimine influența religiei din viața publică și privată, inclusiv din sistemul educațional. În perioada comunistă statul român a implementat o serie de reforme și măsuri legislative care au vizat restrângerea drepturilor religioase și eliminarea educației religioase din școli, sub pretextul promovării unei societăți raționale și științifice.

Educația religioasă, care fusese parte integrantă a sistemului de învățământ înainte de război a fost treptat eliminată din programa școlară. În primii ani de după război, regimul comunist a naționalizat școlile confesionale și a înlocuit orele de religie cu cursuri de educație politică și marxist-leninistă. Manualele religioase au fost retrase, iar profesorii de religie au fost fie concediați, fie reorientați către alte domenii. Aceste măsuri au fost justificate de autorități prin necesitatea de a moderniza și laiciza sistemul educațional, în concordanță cu noile realități politice și sociale ale regimului comunist.

În anii 1950 și 1960, campaniile de ateizare au devenit tot mai intense. Propaganda ateistă era răspândită prin diverse canale, inclusiv în școli, universități și mass-media. În școli elevii erau îndoctrinați cu idei materialiste și ateiste, fiind învățați să privească religia ca pe o rămășiță a trecutului, incompatibilă cu noile valori socialiste. Această abordare a avut un impact profund asupra tinerelor generații, care au crescut într-un mediu ostil religiei și credinței.

Cu toate acestea, Biserica Ortodoxă Română și alte comunități religioase au găsit modalități de a-și continua activitatea, în ciuda restricțiilor impuse. Preoții și credincioșii au organizat în secret slujbe și activități religioase, menținând vie flacăra credinței în ciuda represiunii. Biserica a devenit un refugiu spiritual pentru mulți români, oferindu-le sprijin moral

și spiritual în fața adversităților regimului comunist.

Perioada comunistă a fost marcată de un conflict continuu între stat și biserică, fiecare încercând să-și consolideze influența asupra populației. Deși regimul comunist a reușit să implementeze multe dintre obiectivele sale anti-religioase, religia a supraviețuit și a continuat să joace un rol important în viața spirituală a românilor. După căderea regimului comunist în 1989, religia a cunoscut o renaștere, iar educația religioasă a fost reintrodusă în școli, reflectând o dorință profundă de revenire la valorile tradiționale și spirituale.

Analiza politicii regimului comunist față de educația religioasă relevă complexitatea relației dintre stat și biserică într-un regim totalitar și subliniază capacitatea credinței de a rezista în fața opresiunii. Această experiență istorică oferă lecții valoroase despre importanța libertății religioase și a pluralismului în construirea unei societăți democratice și inclusive.

1. Contextul istoric și ideologic

Contextul istoric

După cel de-al doilea Război Mondial România a intrat sub sfera de influență a Uniunii Sovietice, ceea ce a condus la instaurarea unui regim comunist în 1947. Acest eveniment a marcat începutul unei perioade de transformări profunde în toate domeniile vieții politice, economice și sociale din țară. Contextul istoric în care s-a desfășurat această tranziție a fost caracterizat de o serie de factori interni și externi care au favorizat ascensiunea comunismului și consolidarea sa ulterioară¹.

În timpul războiului România a fost aliată a Germaniei naziste, dar, pe măsură ce conflictul se apropia de sfârșit și armata sovietică avansa spre vest, guvernul român a încercat să negocieze o ieșire din alianța cu Germania și o trecere de partea Aliaților. În luna august a anului 1944 regele Mihai I a organizat o lovitură de stat împotriva lui Ion Antonescu, liderul pro-german al României, și a declarat armistițiu cu Uniunea Sovietică. Această schimbare bruscă a alianțelor a permis Armatei Roșii să ocupe rapid teritoriul României, stabilind bazele pentru instaurarea unui guvern pro-sovietic.

1 Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu (coord.), *Comunismul în România: O sută de ani de controversă*, București, Editura Pro Universitaria, 2022, p. 141.

Sub presiunea Uniunii Sovietice, Partidul Comunist Român, care fusese anterior organizație marginală și ilegală, a început să câștige influență politică. Sovieticii au folosit diverse metode pentru a sprijini comuniștii români, inclusiv intimidarea și eliminarea oponenților politici². Prin intermediul unei combinații de forță militară și practici politice, Partidul Comunist a reușit să preia controlul asupra guvernului și să inițieze reforme radicale.

Una dintre primele acțiuni ale noului regim a fost naționalizarea industriilor și exproprierea proprietăților private, inclusiv a celor deținute de biserică. Reforma agrară din 1949 a desființat marii proprietari funciari și a redistribuit terenurile către țărani, consolidând astfel baza de susținere a regimului în mediul rural. În același timp, regimul comunist a implementat o serie de măsuri pentru a centraliza puterea și a elimina opoziția politică.

La nivel internațional, contextul postbelic era marcat de începutul Războiului Rece, o perioadă de tensiuni geopolitice între blocul sovietic și cel occidental. Uniunea Sovietică a dorit să-și extindă influența asupra Europei de Est, stabilind guverne comuniste în statele aflate sub ocupație sau influență sovietică. România, situată strategic între Europa Centrală și Balcani, a devenit un pion important în această strategie de expansiune³.

Aceste schimbări au avut un impact direct asupra politicii regimului comunist față de religie. Liderii comuniști români au adoptat ideologia marxist-leninistă, care promova ateismul și vedea religia ca un obstacol în calea progresului socialist. Această ideologie a dus la o serie de măsuri represive împotriva bisericii și a educației religioase, pe care regimul le-a considerat incompatibile cu noile realități politice și sociale.

Ideologia marxist-leninistă:

Ideologia marxist-leninistă, adoptată de regimul comunist din România, a avut la bază principiile dezvoltate de Karl Marx și Friedrich Engels, ulterior elaborate și implementate politic de către Vladimir Lenin⁴. Această ideologie se fundamenta pe conceptul de materialism dialectic și materia-

2 Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism și represiune în România*, București, Editura Polirom, 2021, p. 108.

3 Ioan Bucur, *Lupta pentru putere: instaurarea regimului comunist în România 1944-1947*, București, Editura Universității din București, 2010, p. 117.

4 Enciclopedia regimului comunist. *România 1945-1989. Represiunea*, vol. IV, S-Ș, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2021, p. 62.

lism istoric, care susțineau că dezvoltarea societății se realizează prin lupta de clasă și că toate aspectele vieții sociale, economice și politice trebuie să fie subordonate intereselor proletariatului. În această viziune, religia era considerată un opiu al poporului, o formă de alienare care împiedică conștiința de clasă și revoluția socialistă.

Lenin, în special, a dezvoltat o atitudine militantă față de religie, considerând că aceasta trebuie combătută activ prin educație ateistă și propagandă. În lucrarea sa *Socialism and Religion* (1905), Lenin argumenta că religia este o formă de opresiune ideologică, folosită de clasele dominante pentru a menține ordinea socială existentă. Prin urmare, unul dintre obiectivele principale ale regimului comunist era eliminarea influenței religiei asupra oamenilor și promovarea unei perspective științifice și raționale asupra lumii.

În contextul României, ideologia marxist-leninistă a fost adoptată și adaptată de liderii comuniști pentru a justifica măsurile represive împotriva bisericii și a educației religioase. Aceștia au considerat religia ca fiind incompatibilă cu noile valori socialiste pe care încercau să le impună⁵. Statul comunist și-a asumat controlul total asupra educației, transformând-o într-un instrument de propagandă pentru ideologia marxist-leninistă. În acest context, educația religioasă a fost eliminată din școli, iar toate formele de învățământ confesional au fost desființate.

Propaganda ateistă a jucat un rol crucial în strategiile regimului comunist de a eroda influența religiei. Acest tip de propagandă se desfășura pe multiple planuri: în școli, unde elevii erau învățați despre știința materialistă și despre pericolele religiei; în mass-media, unde articolele și emisiunile subliniau superioritatea ateismului științific față de credințele religioase; și prin intermediul organizațiilor de tineret, care promovau activități și idei ateiste.

Regimul comunist din România, sub conducerea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și ulterior a lui Nicolae Ceaușescu, a intensificat aceste măsuri, transformându-le într-o politică de stat⁶. Ceaușescu, în special, a promovat

5 Marius Silveșan, *Istorie Evanghelică: Educația religioasă în România comunistă – aspecte generale ale perioadei de început*, disponibil la <https://istorieevangelica.ro/2012/09/01/educatia-religioasa-in-romania-comunista-aspecte-generale-ale-perioadei-de-inceput/> (accesat la 21 iunie 2024).

6 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2004, p. 154.

un cult al personalității care includea eliminarea simbolurilor religioase din spațiul public și înlocuirea lor cu imagini și statui ale liderilor comuniști.

Această ideologie marxist-leninistă nu doar că a redefinit relațiile dintre stat și biserică, dar a avut și un impact profund asupra structurilor sociale și culturale din România. Încercările de a impune ateismul prin educație și propagandă au întâmpinat însă rezistență din partea populației, care a continuat să practice religia în mod clandestin, menținând astfel vie flacăra credinței în ciuda represiunii.

Ideologia marxist-leninistă a regimului comunist român a fost deci un factor determinant în modelarea politicii față de religie și educația religioasă⁷. Aceste politici au avut efecte pe termen lung asupra societății românești, influențând modul în care generațiile viitoare au perceput și practicat religia, dar și relațiile dintre stat și biserică într-un context post-comunist.

2. Primele măsuri anti-religioase

Naționalizarea proprietăților bisericești:

În perioada imediat următoare instaurării regimului comunist în România, una dintre primele măsuri adoptate a fost naționalizarea proprietăților bisericești. Aceasta a reprezentat un pas esențial în strategia regimului de a subordona biserica și de a reduce influența religiei asupra societății⁸. Procesul de naționalizare a început în 1948 și a implicat confiscarea masivă a proprietăților bisericești, inclusiv terenuri agricole, clădiri, școli și spitale, care erau administrate de diverse culte religioase.

Această măsură a avut efecte devastatoare asupra capacității economice și organizatorice a bisericilor. Terenurile agricole, care reprezentau o sursă importantă de venit pentru multe mănăstiri și parohii, au fost confiscate și redistribuite în cadrul reformei agrare sau integrate în cooperative agricole de producție. Clădirile și instituțiile educaționale deținute de biserică au fost preluate de stat și transformate în școli laice, spitale publice sau alte instituții de stat. În acest fel, bisericile au fost private de resursele necesare pentru a-și desfășura activitățile și a-și menține infrastructura.

7 Lucian Boia, *Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 9.

8 Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005 p. 152.

Un exemplu relevant este cel al Bisericii Ortodoxe Române, care a pierdut o mare parte din patrimoniul său imobiliar. Mănăstirile celebre, precum mănăstirile din Bucovina sau din alte regiuni istorice ale țării, au fost grav afectate de aceste măsuri. Nu doar proprietățile mari au fost vizate; numeroase biserici parohiale au fost de asemenea supuse naționalizării, pierzând astfel terenuri și clădiri esențiale pentru activitățile lor cotidiene⁹. Aceasta a determinat o dependență economică crescută a bisericii de stat, ceea ce a fost utilizat ulterior de regim pentru a controla mai eficient instituția religioasă.

Un alt aspect important al naționalizării proprietăților bisericești a fost impactul asupra educației religioase. Școlile confesionale, care jucau un rol crucial în educarea tinerilor în spiritul valorilor religioase, au fost desființate. Elevii care frecventau aceste școli au fost transferați în instituții de stat unde predarea religiei era interzisă. Aceste măsuri au contribuit la îndepărtarea tinerelor generații de tradițiile și practicile religioase, favorizând astfel obiectivele ideologice ale regimului comunist.

Pe lângă pierderile materiale, naționalizarea a avut și un efect psihologic profund asupra clerului și credincioșilor. Actul de confiscare a proprietăților bisericești a fost perceput ca un atac direct asupra instituției religioase și a valorilor pe care aceasta le reprezenta¹⁰. Preoții și călugării care se opuneau acestor măsuri au fost adesea arestați, deportați sau supuși altor forme de represiune. Această atmosferă de teroare și intimidare a contribuit la slăbirea autorității bisericii și la reducerea capacității acesteia de a rezista politicilor anti-religioase ale regimului.

Eliminarea educației religioase din școli:

Eliminarea educației religioase din școli a fost una dintre măsurile centrale adoptate de regimul comunist din România pentru a îndepărta influența religiei asupra tinerelor generații și a impune o ideologie ateistă¹¹. Această politică a fost implementată sistematic începând cu anul 1948 și a avut consecințe semnificative asupra sistemului de învățământ și asupra vieții spirituale a elevilor.

9 Dennis John Deletant, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*, New York, St. Martin's Press, 1999, p. 162.

10 Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 142.

11 Viorel Ioniță, *Războiul împotriva bisericii: Represiunea comunistă asupra cultelor religioase din România (1945-1989)*, București, Editura Curtea Veche, 2015, p. 15.

În 1948, prin Decretul nr. 177, educația religioasă a fost oficial eliminată din programa școlară. Aceasta a însemnat că toate orele de religie au fost scoase din orarul școlar, iar profesorii de religie au fost concediați sau reorientați către alte discipline. Această decizie a fost justificată de autoritățile comuniste prin necesitatea de a moderniza și laiciza sistemul de educație, pentru a alinia România la standardele ideologice ale blocului sovietic.

Eliminarea educației religioase a fost însoțită de o propagandă intensă care promova valorile ateismului științific. Elevii erau învățați că religia este o rămășiță a trecutului, incompatibilă cu noile realități sociale și politice ale României comuniste. În locul orelor de religie, programa școlară a fost suplimentată cu cursuri de materialism dialectic și istoric, care promovau ideologia marxist-leninistă¹². Scopul acestor cursuri era de a îndoctrina elevii în spiritul valorilor comuniste și de a-i pregăti să devină oameni noi, dedicați cauzei socialiste.

Procesul de eliminare a educației religioase a fost însoțit de măsuri coercitive împotriva celor care încercau să mențină tradițiile religioase. Profesorii și preoții care se opuneau acestor măsuri erau adesea arestați, încarcerați sau supuși altor forme de represiune. Mulți dintre ei au fost etichetați drept dușmani ai poporului și au fost excluși din viața publică. În paralel, manualele și materialele didactice religioase au fost retrase din circulație și distruse, pentru a elimina orice influență religioasă din mediul educațional.

Efectele acestor măsuri au fost profunde și de durată. Fără acces la educație religioasă, tinerii au fost forțați să crească într-un mediu ostil religiei și credinței¹³. Această situație a creat un hiatus spiritual în formarea tinerelor generații, care au fost private de oportunitatea de a cunoaște și înțelege valorile și tradițiile religioase ale părinților lor. Deși unii elevi și-au păstrat credința în secret, majoritatea au fost influențați de propaganda ateistă și au devenit mai puțin receptivi la mesajele religioase.

Această politică de eliminare a educației religioase a avut și efecte pe termen lung asupra relațiilor dintre biserică și stat. Biserica a fost forțată să opereze în clandestinitate, organizând slujbe și activități religioase în secret. În ciuda represiunii, mulți credincioși au continuat să-și practice religia, menținând vie flacăra credinței în condiții de adversitate extremă.

12 Adrian Nicolae Petcu, *Biserica sub comunism: Începuturile unui drum dificil (1945-1947)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 86.

13 Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, Berkeley, University of California Press, 2003, p. 171.

După căderea regimului comunist în 1989, religia a cunoscut o re-naștere în România, iar educația religioasă a fost reintrodusă în școli. Totuși, impactul decadelor de represie continuă să se resimtă, iar reconstrucția unei societăți bazate pe valori religioase este un proces complex și de durată. Această experiență istorică oferă lecții valoroase despre importanța libertății religioase și a pluralismului în construirea unei societăți democratice și inclusive¹⁴.

3. Campaniile de ateizare

Propaganda ateistă:

Propaganda ateistă a fost un instrument central în strategia regimului comunist din România de a submina influența religiei și de a promova ideologia marxist-leninistă¹⁵. Această propagandă a fost desfășurată prin diverse canale și metode, având scopul de a educa populația în spiritul ateismului științific și de a discredita religia ca fiind o rămășiță a trecutului și un obstacol în calea progresului socialist.

În școli, propaganda ateistă a fost integrată în curriculumul educațional. Manualele școlare au fost revizuite pentru a exclude orice referință pozitivă la religie și pentru a sublinia superioritatea științei și a raționalității. Lecțiile de materialism dialectic și istoric, care promovau ideile marxist-leniniste, au devenit obligatorii pentru toți elevii. Aceste lecții erau concepute pentru a îndoctrina tinerii cu ideologia comunistă și pentru a-i educa să respingă religia și credințele tradiționale.

Mass-media a jucat un rol crucial în diseminarea propagandei ateiste. Ziarele, revistele, radioul și televiziunea erau controlate strict de stat și folosite pentru a răspândi mesaje anti-religioase.¹⁶ Articolele de presă și emisiunile radiofonice prezentau religia ca pe o formă de superstiție și ignoranță, incompatibilă cu valorile noii societăți socialiste. Filmele și piesele de teatru promovau de asemenea mesaje ateiste, adesea ridiculizând practici și figuri religioase pentru a submina autoritatea morală a bisericii.

14 Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1991, p. 157.

15 Adrian Nicolae Petcu (coord.), *Partidul, Securitatea și cultele*, București, Editura Nemira, 2005, p. 78.

16 Lucian N. Leustean, *Orthodoxy and the Cold War: Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2008, p. 190.

Organizațiile de tineret, cum ar fi Uniunea Tineretului Comunist (UTC) și Organizația Pionierilor, au fost folosite pentru a educa copiii și adolescenții în spiritul ateismului. Aceste organizații organizau diverse activități educative și recreative care includeau conferințe, concursuri și tabere de vară cu tematică ateistă. Scopul acestor activități era de a încuraja tinerii să adopte o viziune științifică asupra lumii și să respingă credințele religioase.

Conferințele și dezbaterile publice pe teme ateiste erau organizate frecvent, adesea având ca invitați personalități științifice și academice care susțineau punctele de vedere ale regimului. Aceste evenimente erau menite să demonstreze inferioritatea religiei față de știință și să convingă publicul de necesitatea adoptării ateismului ca parte integrantă a noii societăți socialiste.

Impactul propagandei ateiste a fost amplificat de restricțiile impuse asupra practicilor religioase publice¹⁷. Participarea la slujbe și alte ceremonii religioase era descurajată, iar cei care continuau să își practice credința erau adesea supravegheați și persecutați de autorități. Preoții care se opuneau deschis regimului erau arestați, iar lăcașurile de cult erau monitorizate și, în unele cazuri, închise sau demolate.

Această propagandă a avut efecte profunde asupra societății românești. În rândul tinerilor, în special, s-a observat o scădere a participării la activitățile religioase și o creștere a atitudinilor sceptice față de religie. Totuși, în ciuda eforturilor regimului, credința religioasă a supraviețuit în multe comunități, fiind practică în mod clandestin și transmisă de la o generație la alta.

Persecutarea preoților și credincioșilor:

Persecutarea preoților și credincioșilor sub regimul comunist din România a fost o componentă centrală a strategiei de control și subminare a influenței religiei asupra societății. Regimul comunist, determinat să construiască o societate ateistă, a considerat biserica și liderii săi drept o amenințare ideologică și politică, motiv pentru care a lansat o campanie sistematică de intimidare, arestare și detenție a preoților și a credincioșilor activi¹⁸.

În primii ani după instaurarea regimului comunist, au fost implementate măsuri represive directe împotriva clerului. Mulți preoți au fost

17 Adrian Cioroianu, *Epoca de aur a incertitudinii. România și regimul comunist*, București, Curtea Veche, 2010, p. 173.

18 Cristian Vasile, *Biserica ortodoxă română în primul deceniu comunist (1945-1959)*, București, Editura Curtea Veche, 2005, p. 17.

arestați sub acuzații fabricate de subminare a ordinii de stat, spionaj sau activități anti-sovietice. Aceștia au fost supuși la interogatorii dure, tortură și încarcerare în condiții extrem de grele. Printre victimele acestor persecuții se numără personalități importante ale Bisericii Ortodoxe Române, dar și lideri ai altor confesiuni religioase, inclusiv catolici, greco-catolici și protestanți.

Un exemplu notabil este cazul episcopului greco-catolic Iuliu Hossu, care a fost arestat în 1948 și a petrecut ani de zile în detenție, fiind în cele din urmă exilat intern până la moartea sa în 1970. Greco-catolicii, în general, au fost ținta unei campanii agresive de desființare, biserica lor fiind suprimată oficial în 1948, iar proprietățile acesteia fiind transferate Bisericii Ortodoxe Române.

Persecuțiile nu s-au limitat doar la clerul superior¹⁹. Preoții de rând și membrii laici activi au fost de asemenea ținta hărțuirii constante. Mulți preoți au fost monitorizați permanent de Securitate, iar activitățile lor au fost supravegheate atent pentru a preveni orice formă de opoziție față de regim. Credincioșii care participau activ la viața religioasă erau supuși la discriminare, pierderea locurilor de muncă și excluderea socială.

Slujbele religioase și alte activități bisericești erau adesea întrerupte de autorități, iar participarea la acestea era descurajată prin diverse metode de intimidare. Uneori, preoții erau forțați să colaboreze cu regimul, oferind informații despre enoriașii lor. Cei care refuzau să colaboreze riscau să fie arestați sau să fie supuși unor presiuni psihologice intense.

Un alt exemplu de persecuție este cel al pastorilor protestanți, care au fost arestați și acuzați de propagandă religioasă și conspirație împotriva statului²⁰. Un caz notoriu este cel al pastorului Richard Wurmbrand, care a petrecut 14 ani în închisorile comuniste din România din cauza activităților sale religioase și a refuzului de a renunța la credință.

În ciuda acestor persecuții intense, mulți preoți și credincioși au continuat să-și practice credința în secret. Activitățile religioase clandestine, cum ar fi slujbele ținute în case private și rugăciunile organizate în grupuri mici, au devenit o formă de rezistență spirituală împotriva regimului opresiv. Aceste practici au menținut vie flacăra credinței în comunitățile religi-

19 Lavinia Stan, Lucian Turcescu, *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, Oxford, Oxford University Press, 2007, p. 188.

20 Radu Lungu, *Mănăstirile ortodoxe din România în perioada comunistă*, Iași, Editura Polirom, 2012, p. 76.

oase și au demonstrat capacitatea extraordinară a oamenilor de a rezista în fața adversităților extreme.

Persecuțiile preoților și credincioșilor sub regimul comunist au avut un impact profund asupra societății românești, lăsând răni adânci care necesită mult timp pentru a se vindeca²¹. Totuși, aceste perioade de suferință au consolidat, în multe cazuri, legăturile spirituale și solidaritatea între credincioși, contribuind la renașterea religioasă care a urmat căderii regimului comunist.

4. Impactul asupra școlilor și educației

Transformarea sistemului educațional:

Transformarea sistemului educațional sub regimul comunist din România a fost una dintre cele mai radicale și importante reforme implementate pentru a asigura controlul total al statului asupra formării ideologice a tinerelor generații. Aceste reforme au vizat atât structura instituțională, cât și conținutul curricular, pentru a elimina influențele religioase și a promova valorile comuniste²².

Un prim pas esențial în transformarea sistemului educațional a fost naționalizarea tuturor instituțiilor de învățământ. În 1948, guvernul comunist a adoptat o serie de decrete care au transferat proprietatea și administrarea școlilor confesionale și private către stat. Aceasta a permis regimului să controleze direct toate aspectele educației, de la selecția personalului didactic până la structura curriculară.

Reforma curriculară a fost una dintre cele mai importante componente ale transformării sistemului educațional. Regimul comunist a eliminat complet educația religioasă din programa școlară și a înlocuit-o cu cursuri de educație politică și marxist-leninistă. Manualele școlare au fost revizuite pentru a reflecta ideologia comunistă, iar materiile umaniste și sociale au fost modificate pentru a sublinia lupta de clasă, materialismul dialectic și realizările regimului socialist. Lecțiile de istorie, de exemplu, au fost rescrise pentru a glorifica Partidul Comunist și pentru a marginaliza

21 Elis Neagoe-Pleșa, Liviu Pleșa, *Evoluția bisericii ortodoxe române sub regimul comunist*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2012, p. 107.

22 Silvia-Nicoleta Tudosiu, *Educația în sistemul comunist din România (anii 1965-1989)*, București, Editura Universității, 2010, p. 6.

sau denigra rolul Bisericii și al figurilor religioase în istoria națională.

Pe lângă modificările curriculare, regimul comunist a implementat și o serie de măsuri menite să îndoctrineze tinerii și să-i transforme în susținători loiali ai regimului. Organizațiile de tineret, cum ar fi Uniunea Tineretului Comunist (UTC) și Organizația Pionierilor, au jucat un rol crucial în acest proces. Aceste organizații ofereau activități extracurriculare care promovau valorile comuniste și ateiste, organizând tabere, concursuri și evenimente educative care aveau ca scop consolidarea loialității față de partid și stat.

Controlul strict asupra cadrelor didactice a fost o altă componentă centrală a transformării sistemului educațional. Profesorii și educatorii erau selectați pe criterii ideologice, iar cei care nu se conformau normelor comuniste erau concediați sau reorientați către alte ocupații. De asemenea, cadrele didactice erau supuse unei monitorizări constante de către Securitate, pentru a asigura conformitatea cu politica educațională a regimului.

Impactul acestor transformări asupra elevilor și asupra societății românești a fost profund. Generațiile care au crescut și au fost educate în acest sistem au fost supuse unei îndoctrinări continue, care a modelat percepțiile și atitudinile față de religie și credință. În ciuda acestui efort concertat de a elimina influența religiei, multe familii au continuat să-și practice credința în secret, iar religia a supraviețuit ca o formă de rezistență spirituală împotriva opresiunii regimului comunist²³.

Efectele asupra formării tinerelor generații:

Transformările radicale impuse de regimul comunist în sistemul educațional din România au avut efecte profunde asupra formării tinerelor generații. Eliminarea educației religioase, combinată cu o propagandă intensă și cu un curriculum axat pe ideologia marxist-leninistă, a modificat percepțiile și valorile multor tineri români²⁴.

Unul dintre cele mai semnificative efecte ale acestei politici a fost îndoctrinarea ideologică. Prin intermediul școlii, copiii erau expuși constant la mesaje care glorificau regimul comunist și denigrau religia. Lecțiile de materialism dialectic și istoric au promovat o viziune a lumii în care religia

23 Cristina Petrescu, Dragoș Petrescu (coord.), *Comunismul în România: O sută de ani de controverse*, București, Editura Pro Universitaria, 2022, p. 17.

24 Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism și represiune în România*, Iași, Editura Polirom, 2021, p. 120.

era considerată o formă de superstiție și ignoranță, în timp ce ateismul științific era prezentat ca superior și rațional. Acest tip de educație a avut ca rezultat formarea unor generații de tineri care erau sceptici față de religie și mai puțin predispuși să îmbrățișeze credințele religioase tradiționale ale părinților lor.

Efectul acestei îndoctrinări s-a extins și asupra valorilor morale și etice ale tinerilor. Educația comunistă a promovat valori precum loialitatea față de partid, solidaritatea de clasă și spiritul de sacrificiu pentru binele colectiv, în detrimentul valorilor religioase tradiționale, cum ar fi compasiunea, iertarea și respectul pentru sacru. Aceasta a creat un decalaj cultural și spiritual între generațiile mai în vârstă, care erau atașate de valorile religioase, și tinerii crescuți sub influența educației comuniste²⁵.

Un alt efect semnificativ a fost erodarea coeziunii comunităților religioase. Deoarece participarea la activități religioase era descurajată și adesea periculoasă, multe comunități religioase au pierdut membri activi și au avut dificultăți în a-și continua tradițiile și practicile. Tinerii care au fost crescuți în acest mediu au avut puține oportunități de a se implica în viața religioasă și de a dezvolta un sentiment de apartenență spirituală. Aceasta a dus la o fragmentare a comunităților religioase și la o scădere a influenței religiei în viața cotidiană.

Cu toate acestea, în ciuda eforturilor regimului comunist, multe familii au continuat să-și transmită credința în mod clandestin²⁶. Slujbele religioase erau organizate în case private, iar învățăturile religioase erau transmise de la părinți la copii în secret. Această formă de rezistență spirituală a permis supraviețuirea credinței religioase chiar și în cele mai dificile perioade de represiune.

În final, căderea regimului comunist în 1989 a adus cu sine o renaștere a religiei în România. Tinerii care au crescut sub regimul comunist au avut ocazia să redescopere valorile religioase și să se reîntoarcă la practicile religioase ale părinților și bunicilor lor. Totuși, impactul decadelor de îndoctrinare și represiune continuă să se resimtă, iar procesul de reconstrucție a unei identități religioase puternice este unul complex și de durată.

25 Ioan Bucur, *Lupta pentru putere: instaurarea regimului comunist în România 1944-1947*, București, Editura Universității din București, 2010, p. 96.

26 Enciclopedia regimului comunist. *România 1945-1989. Represiunea*, vol. IV, S-Ș, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2021, p. 63.

5. Rolul bisericii în această perioadă

Biserica, un refugiu spiritual:

Sub regimul comunist din România, biserica a devenit un refugiu spiritual esențial pentru mulți români care căutau să-și mențină credința și valorile tradiționale în fața unei opresiuni ideologice intense. Deși regimul a implementat politici dure împotriva religiei și a încercat să elimine influența bisericii din viața publică, biserica a continuat să ofere sprijin spiritual și moral credincioșilor, jucând un rol crucial în rezistența împotriva regimului comunist²⁷.

În această perioadă de persecuție, biserica a devenit un simbol al rezistenței spirituale și al identității culturale pentru mulți români. Deși activitățile religioase erau strict supravegheate și adesea descurajate de autorități, multe comunități religioase au găsit modalități de a-și continua practicile în mod clandestin. Slujbele religioase erau adesea ținute în case private sau în locații ascunse, departe de ochii autorităților. Aceste adunări clandestine au permis credincioșilor să se întâlnească, să se roage împreună și să-și împărtășească experiențele și dificultățile, întărindu-și astfel legăturile spirituale și comunitare.

Biserica a jucat, de asemenea, un rol important în păstrarea și transmiterea valorilor morale și culturale tradiționale²⁸. Într-o societate în care propaganda ateistă și educația marxist-leninistă dominau spațiul public, biserica a oferit o alternativă spirituală și morală. Preoții, în ciuda riscurilor personale, au continuat să predice și să ofere consiliere spirituală, susținând valorile de compasiune, iertare și solidaritate umană. Aceste valori contrastau puternic cu ideologia regimului, oferind credincioșilor un punct de sprijin moral în fața opresiunii.

Un exemplu notabil al rolului bisericii ca refugiu spiritual este cel al preoților care au fost arestați și încarcerați pentru activitățile lor religioase. Chiar și în închisoare, mulți dintre acești preoți au continuat să-și practice credința și să-și sprijine spiritual colegii de detenție. De exemplu,

27 Marius Silveșan, *Istorie Evanghelică: Educația religioasă în România comunistă – aspecte generale ale perioadei de început*, disponibil la <https://istorieevangelica.ro/2012/09/01/educatia-religioasa-in-romania-comunista-aspecte-generale-ale-perioadei-de-inceput/> (accesat la 25 iunie 2024).

28 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2004, p. 130.

preotul ortodox Gheorghe Calciu-Dumitreasa, cunoscut pentru predici-le sale anti-comuniste, a fost încarcerat timp de mulți ani, dar a continuat să predice și să ofere sprijin spiritual celorlalți deținuți. Experiențele sale și ale altor preoți în detenție au devenit surse de inspirație și de curaj pentru credincioși, demonstrând puterea rezistenței spirituale în fața re-presiunii.

Pe lângă rolul său spiritual, biserica a fost implicată și în activități de caritate și ajutor comunitar²⁹. În ciuda resurselor limitate și a supravegherii constante, mulți preoți și membri ai bisericii au organizat colecte de alimente și haine pentru cei săraci și nevoiași, oferind sprijin material celor care sufereau din cauza politicilor economice dure ale regimului comunist. Aceste acțiuni au consolidat rolul bisericii ca centru de solidaritate și sprijin comunitar.

Rezistența și adaptarea bisericii:

Rezistența și adaptarea bisericii sub regimul comunist din România reprezintă un capitol impresionant al istoriei religioase a țării. În fața unui regim ostil, care a încercat să elimine influența religiei din toate aspectele vieții publice și private, biserica a reușit să-și mențină rolul spiritual și să-și adapteze strategiile pentru a supraviețui și a continua să ofere sprijin credincioșilor³⁰.

Unul dintre principalele mecanisme prin care biserica a rezistat a fost adaptarea la noile condiții impuse de regim. Aceasta a însemnat, în multe cazuri, adoptarea unei atitudini de supraviețuire prin compromisuri și colaborare limitată cu autoritățile comuniste. Mulți lideri religioși au fost nevoiți să navigheze cu grijă între a-și menține integritatea morală și a evita represaliile severe. Biserica Ortodoxă Română, de exemplu, a adoptat o strategie de colaborare prudentă, încercând să-și protejeze instituția și să continue să ofere servicii religioase, în timp ce evita conflictele directe cu regimul.

Pe de altă parte, multe comunități religioase și lideri spirituali au ales calea rezistenței deschise sau clandestine. Aceasta a inclus organizarea de slujbe și activități religioase în secret, în case particulare sau în

29 Lucian Boia, *Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2012, p. 57.

30 Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005 p. 60.

locuri izolate, departe de ochii Securității. Preoții și credincioșii au creat rețele de solidaritate care le-au permis să-și mențină practicile religioase și să se sprijine reciproc în fața persecuțiilor³¹. Aceste rețele au fost esențiale pentru menținerea vie a tradițiilor și valorilor religioase în perioadele cele mai dificile.

Un exemplu notabil de rezistență spirituală este cel al bisericilor neoprotestante, care au fost supuse unei represiuni deosebit de dure. În ciuda arestărilor, interogatoriilor și supravegherii constante, multe comunități neoprotestante au continuat să se reunească pentru rugăciune și învățătură biblică. Lideri precum pastorul Richard Wurmbrand au devenit simboluri ale curajului și credinței, continuând să predice și să sprijine spiritual credincioșii chiar și în detenție.

Rezistența bisericii a implicat și un aspect important de adaptare teologică și pastorală. Preoții și pastorii au fost nevoiți să găsească modalități noi de a comunica mesajele religioase și de a răspunde nevoilor spirituale ale credincioșilor într-un context ostil³². Aceasta a inclus dezvoltarea unor forme de liturgie și cateheză care puteau fi practicate în secret, precum și adaptarea discursului religios pentru a evita conflictele directe cu ideologia comunistă.

În paralel, biserica a continuat să joace un rol important în oferirea de sprijin material și moral comunităților. În ciuda resurselor limitate și a supravegherii, preoții și membrii bisericii au organizat colecte și distribuiri de alimente și haine pentru cei săraci și nevoiași. Aceste acțiuni caritabile au consolidat rolul bisericii ca centru de solidaritate comunitară și au întărit legăturile spirituale dintre credincioși.

După căderea regimului comunist în 1989, biserica a cunoscut o renaștere, iar rolul său în societate a fost recunoscut și redobândit în mod oficial³³. Cu toate acestea, impactul decadelor de represiune și adaptare continuă să se resimtă, iar procesul de reconstrucție a identității religioase și a instituțiilor bisericești este unul complex și de durată.

31 Dennis John Deletant, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*, New York, St. Martin's Press, 1999, p. 165.

32 Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1999, p. 164.

33 Viorel Ioniță, *Războiul împotriva bisericii: Represiunea comunistă asupra cultelor religioase din România (1945-1989)*, București, Editura Curtea Veche, 2015, p. 119.

6. Consecințele pe termen lung

Supraviețuirea credinței religioase:

Supraviețuirea credinței religioase în România comunistă a fost un fenomen complex și remarcabil, având loc în ciuda represiunii intense și a politicilor de stat menite să elimine influența religiei din viața publică și privată. Această supraviețuire s-a datorat unei combinații de rezistență pasivă, adaptare și perseverență din partea credincioșilor și liderilor religioși.

Una dintre principalele modalități prin care credința religioasă a supraviețuit a fost practicarea religiei în secret³⁴. Întrucât participarea la slujbe și alte activități religioase publice era descurajată și adesea periculoasă, multe familii și comunități religioase au organizat slujbe clandestine în case particulare. Aceste adunări secrete au permis credincioșilor să continue să-și practice credința și să-și mențină legăturile spirituale, chiar și sub supravegherea strictă a Securității.

În plus, credincioșii au găsit modalități de a transmite valorile și tradițiile religioase generațiilor tinere. În lipsa educației religioase formale, părinții și buncii au jucat un rol esențial în educarea copiilor despre credința și practicile religioase. Această transmitere informală a cunoștințelor religioase a fost crucială pentru menținerea vie a credinței în contextul unei societăți dominate de propaganda ateistă.

Bisericele au continuat să funcționeze și să ofere servicii religioase, chiar dacă într-o formă limitată și sub supraveghere. Deși multe lăcașuri de cult au fost închise sau demolate, cele care au rămas deschise au devenit centre importante de rezistență spirituală³⁵. Preoții care au reușit să-și păstreze parohiile au fost adesea nevoiți să navigheze cu grijă între colaborarea cu autoritățile și susținerea spirituală a enoriașilor lor. Acești preoți au fost adesea surse de inspirație și curaj pentru credincioși, demonstrând puterea credinței în fața opresiunii.

Un alt aspect important al supraviețuirii credinței religioase a fost solidaritatea dintre credincioși. În ciuda riscurilor, mulți oameni au continuat să se sprijine reciproc, oferindu-și ajutor material și moral. Această solidaritate a fost esențială pentru menținerea comunităților religioase și

34 Adrian Nicolae Petcu, *Biserica sub comunism: Începuturile unui drum dificil (1945-1947)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 195.

35 Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, Berkely, University of California Press, 2003, p. 180.

pentru asigurarea continuității practicilor religioase. În unele cazuri, chiar și persoane care nu erau profund religioase au participat la aceste rețele de solidaritate, recunoscând importanța sprijinului comunitar în fața unui regim opresiv.

După căderea regimului comunist în 1989, a devenit evident că credința religioasă nu doar că a supraviețuit, dar și că a fost întărită în multe privințe de experiența persecuției. Religia a cunoscut o renaștere în România post-comunistă, iar bisericile s-au redeschis și au început să joace din nou un rol central în viața publică. Această renaștere a fost însoțită de o reevaluare a rolului religiei în societate și de un efort de reconstrucție a identităților religioase și spirituale afectate de deceniile de represiune³⁶.

Supraviețuirea credinței religioase în România comunistă este un testament al rezilienței umane și al puterii spirituale de a rezista în fața adversităților extreme. Această experiență istorică oferă lecții valoroase despre importanța libertății religioase și a drepturilor fundamentale ale omului.

Reconstrucția post-comunistă:

Reconstrucția post-comunistă a bisericii și a vieții religioase în România a fost un proces complex și de durată, marcat de eforturi susținute de revitalizare și de reintegrare a religiei în viața publică și privată³⁷. După decenii de represiune și restricții severe, biserica a trebuit să-și refacă structurile instituționale, să-și recâștige rolul în societate și să răspundă nevoilor spirituale ale unei populații profund afectate de experiențele din perioada comunistă.

Imediat după Revoluția din 1989, bisericile au început să redeschidă lăcașurile de cult și să reia activitățile religioase publice. Una dintre primele măsuri a fost reintroducerea educației religioase în școli. Începând cu anii 1990, religia a fost reintrodusă ca materie opțională în curriculumul școlar, oferindu-le elevilor posibilitatea de a învăța despre credința și valorile religioase într-un cadru instituțional. Această reintroducere a educației religioase a fost bine primită de către părinți și elevi, reflectând dorința larg răspândită de a redescoperi și de a se reconecta cu moștenirea spirituală.

Bisericile au trebuit, de asemenea, să-și reconstruiască infrastructura fizică, care fusese grav afectată de politicile de demolare și de confiscare

36 Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1991, p. 50.

37 Adrian Nicolae Petcu (coord.), *Partidul, Securitatea și cultele*, București, Editura Nemira, 2005, p. 139.

a proprietăților. Multe, dintre lăcașurile de cult care fuseseră închise sau distruse, au fost restaurate sau reconstruite, iar proprietățile bisericesti naționalizate au fost returnate sau compensate în urma unor procese legale îndelungate³⁸. Această recuperare a patrimoniului bisericesc a fost esențială pentru revitalizarea activităților religioase și pentru restabilirea prezenței fizice a bisericii în comunități.

O altă dimensiune importantă a reconstrucției post-comuniste a fost revitalizarea comunităților religioase și a vieții parohiale. Bisericile au început să organizeze din nou slujbe, ceremonii religioase și activități de caritate, oferind sprijin spiritual și material credincioșilor. Aceste activități au fost esențiale pentru reconectarea oamenilor cu credința lor și pentru reconstruirea rețelelor de solidaritate comunitară care fuseseră destrămate în perioada comunistă.

Reintegrarea bisericii în viața publică a fost, de asemenea, un aspect esențial al reconstrucției post-comuniste. Biserica Ortodoxă Română, precum și alte confesiuni religioase, au început să joace un rol activ în dezbaterile publice și în viața politică, promovând valorile morale și spirituale și contribuind la formarea unei societăți democratice și pluraliste. Această reînnoire a rolului public al bisericii a fost, în multe privințe, o reacție la deceniile de marginalizare și represiune și a reflectat dorința larg răspândită de a restabili religia ca element central al identității naționale și culturale³⁹.

Un alt aspect semnificativ al reconstrucției a fost efortul de reconciliere și vindecare a rănilor trecutului. Mulți lideri religioși și credincioși au fost implicați în procese de reconciliere și de recuperare a memoriei istorice, încercând să aducă la lumină adevărul despre persecuțiile din perioada comunistă și să ofere vindecare spirituală victimelor. Aceste eforturi au inclus publicarea de mărturii și documente istorice, organizarea de conferințe și evenimente comemorative și promovarea unui dialog deschis despre trecut.

38 Lucian N. Leustean, *Orthodoxy and the Cold War: Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2008, p. 194.

39 Adrian Cioroianu, *Epoca de aur a incertitudinii. România și regimul comunist*, București, Editura Curtea Veche, 2011, p. 53.

Concluzie

Perioada comunistă din România a fost marcată de o politică agresivă împotriva religiei și a educației religioase, menită să elimine influența bisericii asupra societății. Măsurile drastice implementate de regimul comunist au inclus naționalizarea proprietăților bisericești, eliminarea educației religioase din școli, propaganda ateistă intensă și persecuția preoților și credincioșilor. Cu toate acestea, biserica a reușit să supraviețuiască și să se adapteze, devenind un refugiu spiritual esențial pentru mulți români.

Naționalizarea proprietăților bisericești a avut un impact devastator asupra capacității economice a bisericii de a-și desfășura activitățile. Proprietățile confiscate au fost integrate în economia socialistă, iar resursele bisericii au fost drastic reduse. Acest act de confiscare a fost perceput ca un atac direct asupra instituției religioase și a valorilor pe care aceasta le reprezenta, forțând biserica să depindă de stat pentru supraviețuire.

Eliminarea educației religioase din școli și introducerea unei propagande ateiste au fost măsuri esențiale pentru regim în vederea îndoctrinării tinerelor generații. Înlocuirea lecțiilor de religie cu cursuri de materialism dialectic și istoric a avut ca scop formarea unei generații de tineri loiali ideologiei comuniste și sceptici față de religie. Cu toate acestea, multe familii au continuat să transmită credința religioasă în mod informal, păstrând vie tradiția religioasă în ciuda eforturilor regimului de a o suprima.

Persecuția preoților și credincioșilor a fost un alt aspect important al politicii comuniste. Preoții care au refuzat să colaboreze cu regimul au fost arestați și încarcerați, iar credincioșii activi au fost supuși hărțuirii constante. În ciuda acestor presiuni, mulți preoți și credincioși au continuat să practice credința în secret, organizând slujbe și activități religioase clandestine.

Supraviețuirea credinței religioase în România comunistă a fost posibilă datorită rezistenței și adaptabilității bisericii și a credincioșilor. Biserica a continuat să ofere sprijin spiritual și moral, devenind un refugiu pentru cei care căutau să-și mențină valorile tradiționale în fața opresiunii. După căderea regimului comunist în 1989, religia a cunoscut o renaștere, iar biserica a început un proces de reconstrucție și reintegrare în viața publică.

Reconstrucția post-comunistă a bisericii a implicat redeschiderea lăcașurilor de cult, reintroducerea educației religioase în școli și revitalizarea

comunităților religioase. Biserica a început să joace din nou un rol activ în viața publică, promovând valorile morale și spirituale și contribuind la formarea unei societăți democratice și pluraliste. Procesul de reconstrucție a fost însoțit de eforturi de reconciliere și vindecare a rănilor trecutului, biserica devenind un simbol al rezilienței și al capacității de a depăși adversitățile.

Experiența religioasă din perioada comunistă din România oferă lecții valoroase despre importanța libertății religioase și a drepturilor fundamentale ale omului⁴⁰. Supraviețuirea și renașterea credinței religioase demonstrează puterea spirituală și reziliența comunităților religioase în fața opresiunii, subliniind necesitatea protejării acestor libertăți⁴¹ în orice societate democratică⁴².

Bibliografie:

- BĂRBULESCU, Mihai, Deletant, Dennis, Hitchins, Keith, Papacostea, Șerban, Teodor, Pompiliu, *Istoria României*, București, Editura Corint, 2004.
- BOIA, Lucian, *Capcanele istoriei: Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2012.
- BUCUR, Ioan, *Lupta pentru putere: instaurarea regimului comunist în România 1944-1947*, București, Editura Universității din București, 2010.
- CESEREANU, Ruxandra (coord.), *Comunism și represiune în România*, Iași, Editura Polirom, 2021.
- CIOROIANU, Adrian, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2007.
- CIOROIANU, Adrian, *Epoca de aur a incertitudinii. România și regimul comunist*, București, Editura Curtea Veche, 2010.

40 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Libertatea religioasă – temelie a demnității umane", în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, București, Casa de editură "Viață și Sănătate", 2013, pp. 210-215.

41 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Freedom of Religion, Always a Hot Issue", în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol.5, 2017, nr.1, pp. 545-550.

42 Ioan-Gheorghe Rotaru, "Key aspects of the Freedom of Conscience", în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, vol. 3, nr. 2, pp. 30-37.

- DELETANT, Dennis, *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948-1965*, New York, St. Martin's Press, 1999.
- FRUNZĂ, Victor, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1999.
- IONIȚĂ, Viorel, *Războiul împotriva bisericii: Represiunea comunistă asupra cultelor religioase din România (1945-1989)*, București, Editura Curtea Veche, 2015.
- LEUSTEAN, Lucian, N., *Orthodoxy and the Cold War: Religion and Political Power in Romania, 1947-65*, London, Palgrave Macmillan, 2009.
- LUNGU, Radu, *Mănăstirile ortodoxe din România în perioada comunistă*, Iași, Editura Polirom, 2012.
- NEAGOE-PLEȘA, Elis, Pleșa, Liviu, *Evoluția bisericii ortodoxe române sub regimul comunist*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2010.
- PETCU, Adrian Nicolae, *Biserica sub comunism: Începuturile unui drum dificil (1945-1947)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.
- PETCU, Adrian Nicolae (coord.), *Partidul, Securitatea și cultele*, București, Editura Nemira, 2005.
- PETRESCU, Cristina, Petrescu, Dragoș (coord.), *Comunismul în România: O sută de ani de controverse*, București, Editura Pro Universitaria, 2022.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Freedom of Religion, Always a Hot Issue", în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, vol.5, 2017, nr.1, pp. 545-550.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Religious Freedom and the Spirit in Which it Should Be Defended", în *Liberty Today – Trends & Attitudes*, Bern, Switzerland, 1-2 (2014-2015), pp. 61-63.
- ROTARU, Ioan-Gheorghe, "Key aspects of the Freedom of Conscience", în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IAR-SIC, Les Arcs, France, vol. 3, 2016, nr. 2, pp. 30-37.
- SILVEȘAN, Marius, *Educația religioasă în România comunistă – aspecte generale ale perioadei de început*, în <https://istorieevangelica.ro/2012/09/01/educatia-religioasa-in-romania-comunista-aspecte-generale-ale-perioadei-de-inceput/> (accesat la data de 25.06.2024).
- STAN, Lavinia, Turcescu, Lucian, *Religion and Politics in Post-Communist Romania*, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- TISMĂNEANU, Vladimir, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, Berkeley, University of California Press, 2003.

- ♦ TUDOSIU, Silvia-Nicoleta, *Educația în sistemul comunist din România (anii 1965-1989)*, București, Editura Universității, 2010.
- ♦ VASILE, Cristian, *Biserica ortodoxă română în primul deceniu comunist (1945-1959)*, București, Editura Curtea Veche, 2005.
- ♦ VERDERY, Katherine, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, University of California Press, 1991.

Enciclopedii:

- *** *Enciclopedia regimului comunist. România 1945-1989. Represiunea*, vol. IV, S-Ș, București, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2021.